

**UN CAS DE “GUERRA” DOMÈSTICA A TORTOSA
L’ANY 1401, DESCRITA PEL NOTARI
RAMON ORTOLÀ, EL REU,
EN UNA CARTA RIMADA A LA MULLER**

CURT WITTLIN

RESUM

En el volum d'actes del notari oficial de Tortosa trobem sota el dia 18 de juliol del 1401 una llarga carta en octosíl·labs rimats en la qual un “jove escrivà i notari” recorda a la seva dona els seus conflictes domèstics. Hom hi veuria una broma literària si no fos pel protocol preliminar que mostra que aquesta carta farà part de la instrucció d'un sumari. Sembla que el pare de la dona maltractada, insultat pel gendre en una altra carta, igualment transcrita, va denunciar aquest per agressió amb trencament d'ossos. Editem i comentem aquests tres documents, sense poder explicar, però, certes al·lusions a relacions comercials entre sogre i gendre. Afegim consells de Francesc Eiximenis, predicador en Tortosa l'any 1397, sobre “com l'hom pot humiliar l'altivesch de sa muller”.

Paraules clau: Cartes rimades; Violència de gènere; Tortosa 1401; Exportacions de Vilalba; Eiximenis

RESUMEN

En el volumen de actas del notario oficial de Tortosa encontramos bajo el día 18 de julio 1401 una extensa carta en octosílabos rimados que describen las dificultades de una pareja de vivir en paz. Se diría que se trata de una broma literaria, si no fuera por el protocolo preliminar que acepta la carta como parte de la instrucción de un sumario. Parece que el padre de la mujer maltratada, insultado por el yerno en otra carta, también transcrita, denunció a este “joven escribano y notario” por agresión con rompimiento de huesos. Editamos estos tres documentos, sin poder explicar ciertas alusiones a relaciones comerciales entre suegro y yerno. Añadimos algunos consejos ‘matrimoniales’ de Francesc Eiximenis, predicador en Tortosa en 1397.

Palabras clave: Cartas rimadas; Violencia de gènere; Tortosa 1401; Exportaciones de Villalba; Eiximenis.

ABSTRACT

In the minutes of the official notary of Tortosa, we find under the 18th of July 1401 an extensive letter in rhymed octosyllables which describes the difficulties of a couple to live together in peace. One is tempted to see in this letter a literary joke, but the protocol which precedes the letter shows that it will be used as evidence. It seems that the battered wife's father, insulted by the son in law in another letter, also transcribed, denounced the “young scrivener and notary” for aggression with bodily harm. We edit these documents, but we are unable to throw light on a possible partnership of the two men in transporting wheat and flower (and embroidered textiles?) from Vilalba to Tortosa.

Key words: Rhymed letters; Domestic violence; Tortosa 1401; Exports from Villalba; Eiximenis

UN CAS DE “GUERRA” DOMÈSTICA A TORTOSA L'ANY 1401, DESCRITA PEL NOTARI RAMON ORTOLÀ, EL REU, EN UNA CARTA RIMADA A LA MULLER

Curt WITTLIN

Prof. emèrit de la Universitat de Saskatchewan

Què ha passat?

Ramon Ortolà, “un jove scrivà”, segons diu ell mateix (235) [=carta rimada, línia 235], anomenat “notarius” en la instrucció del sumari (3:9) [=tercer text, línia 9], no sabia viure en pau amb la seva muller, la Marieta. L'acusa de ser “falsa, desconeixent, altiva, ergullosa” (1,4,5), d'haver difamat dones honestes de “bagasses” (18), deshonrat sogra i cunyada (32,51), i, a ell, d'haver dit cada dia “folles paraules” (57), com desmentir-lo en públic (58), arribant a l'extrem d'intentar pegar-li (62). Quan ell la volia castigar-la per això, ella cridava “via fora!” per fer acórrer testimonis de l'agressió del “bacallar” (66). Cada cop que Ramon la reprenia, la dona l'amenaçava de tornar a casa seva, afirmant que ja sabia quins “bons homes honrats” la hi conduiran (151,152). Repeteix “bons, honrats, honor” tan sovint (1:2,4,5,6,8) que comencem a entreveure el sarcasme. Finalment, consent una separació fins quan s'hagi acabat el “mal enconi” entre ell i la Marieta (1:10). Però el dia de la partença (155) la bat amb un bastó (164) i li trenca el braç dret (170). Tot i això, la dona parteix, enduent-se (“robant”) quantitat de draps i peces de vestir (115,122; 1:18). Sembla que a Gandesa, i després a Vilalba, va necessitar l'atenció de “metges i barbers” (176). Ramon els devia enviar “dos o tres florins” (175), però ja els va escriure per demanar-los que baixessin el preu i que li cobrin al seu sogre (188-191). Amb el mateix correu li hauria enviat una carta al sogre, de nom Pere Cirera, i a dintre, però adreçada a la Marieta, hi hauria una altra carta amb els 236 versos, els quals també el sogre deuria llegir. Als dos els anuncia que està a punt de partir cap a Mallorca (229; 1:15).

Si realment hi va anar, no va poder fruir-hi per molt de temps d'una vida “sense guerra” (232). El dia 18 de juliol, tres setmanes després d'haver enviat les cartes a Vilalba, fou cridat davant Jaume de Pont, notari oficial de la ciutat de Tortosa, i dos testimonis, per declarar si la carta rimada rebuda per la Marieta l'havia escrit ell. No s'anota la seva resposta en les actes, però s'hi copien les dues cartes, com a primers ítems en la instrucció d'un sumari. Hi va haver un procés contra Ramon? No ho sabem. Almenys no, de moment. Igual com les cartes del colèric

escrivà rimaire han estat descobertes per un investigador que fullejava manuscrits vells tot buscant materials sobre un altre tema, algú podria descobrir, algun dia, documents que ens permetran imaginar-nos, esperem, un desenllaç feliç en aquest cas de violència de gènere ocorregut a Tortosa l'any 1401.¹

Raonaments psicològics... i comercials

Que “un jove escrivà” tortosí del 1401 escrigui versos, fins i tot una carta sencera en forma de *noves rimades*, no és el més sorprenent en aquesta història de “guerra” matrimonial. El que costa d'entendre és que Ramon cregui que fent rimes podrà solucionar les seves dificultats amb muller i el sogre, problemes causats per no haver sabut controlar la seva “fellonia” (209). La Marieta no haurà vist en la carta sinó mentides i amenaces (“estaràs sens marit” 36, 38), i el sogre s'ha “aïrat” per l'acusació de no haver educat bé la filla (1:1,12). Ramon demana dos cops perdó (168, 211), però no pensa canviar de conducta, però sí de tàctica de com domar la dona (174, 183, 214). Ens estranya que recordi tan sols una vegada els “infants”, i això quan insinua que patiran fam si continua suspès el transport de “blat i farina” des de Vilalba a Tortosa (196, 205). Avisa a sogre i dona que aquest acte de venjança tindrà conseqüències nefastes també per la “scrivania”, que es quedarà sense pergamins (177). Amb termes jurídics, instrueix el sogre de “dar dret<a> a la scrivania <e> a vostra filla” (1:15) i afegeix que, atès que la Marieta “la s'aemp<e>rava, aquesta capellania, ella la stancarà e no altre” (1:17).

Aquest passatge l'he ruminat molt, però no he aconseguit entendre'l bé, ni esmenar-lo. Totes les hipòtesis provoquen preguntes: Quins drets té el sogre sobre l'escrivania? Ramon creu realment que la Marieta voldrà, i sabrà, fer-la funcionar durant la seva absència? (162 li diu que no torni a Tortosa, que no hi fa falta). “Aquesta” en l'expressió “aquesta capellania”, gramaticalment, refereix a “scrivania”, però com podien ser sinònims aquests dos mots? Es tracta d'un joc de mots? Vist com pot ser sarcàstic el marit de la Marieta, anomenava “capellania” a un negoci d'ella amb capells (esmentats 139)? Ramon protesta que els “drap cru, coixins obrats, camises, llavacaps” (una mena de capells, 123) que ella s'havia

¹ L'afortunat descobridor al·ludit és Enric Querol Coll, investigador ben conegut pels lectors d'aquesta revista. Li agraeixo cordialment haver-me informat de la seva troballa, ajudant-me després repetidament a dur a bon port aquest primer estudi meu relacionat amb Tortosa. El volum citat es preserva al Fons notarial de l'AHCTE, caps 27, sig. 1160 (Jaume de Pont, any 1401, fol. 114-119).

endut a Vilalba li havien estat “tolt” i “robat” (129; 1:18). I li demana al sogre: “Guardats ço que m’ha robat! per temps *tot* se pagarà” (1:19, 138). Una altra frase obscura! Jo crec que Ramon vol que el sogre eviti que la Marieta faci desaparèixer la mercaderia perquè ell, Ramon, n’és responsable. El propietari és el sogre, que comprava aquests draps i peces brodades a dones de Vilalba, i ho enviava al seu gendre a Tortosa, en “depòsit” fins quan la filla ho hagués venut. La mercaderia que la Marieta s’ha endut a casa del seu pare, Ramon no l’ha de pagar, però les peces que encara queden a Tortosa, sí. I ho vol pagar *tot*, per quedar bé amb el sogre i reprendre els negocis amb blat, farina... i capells.

Massa fantasiós, aquest escenari? Potser sí. Però ací publiquem els tres textos en qüestió i convidem tothom a fer de detectiu i a reconstruir què havia passat entre Ramon, la Marieta i el sogre de Vilalba.

Notes sobre mètrica

A Ramon no hauran faltat mostres de versos octosíl·labs apariats. El gènere de les *noves rimades* era molt popular en el seu temps, divulgat en manuscrits o a veu viva per joglars, a qui el públic demanava sobretot textos jocosos i satírics. Circulaven moltes historietes sobre “guerres” entre marits i mullers (vegeu ací a l’apèndix l’exemple d’Eiximenis), però tan sols Ramon les imita per intentar fer-se perdonar del seu acte d’ira (del qual no se sent responsable: “no és stat de mi”(210). Sembla que el seu sogre, en lloc de riure’s dels versos, el va denunciar. No sabem si va ser jutjat. Però ara el podem jutjar com a poeta.

El fet que no sempre hagi comptat bé les vuit síl·labes, deixant molts versos amb set o nou o deu, és menys criticable que les rimes falses [per ex. “siau/mal” (213), “remey/ell” (183)], o reduïdes a assonància [“casa/ara” (161), “mala/casa”(135)], o prohibides [“bé/bé”(89), “senyor-Senyor”(143)]. Sobten, però, les tres rimes de “amichs” amb “trists/crits/fists” (101,219,153). D’altra banda, fa alguns encavalcaments reeixits; en canvi, en molts d’altres perd el ritme. Si la construcció gramatical començada en una línia continua en la línia següent, la marquem amb un guió inicial.

El ritme més usat és el iàmbic: x’x’x’x’(+x fem.); en segon lloc són els tetràmetres trocàics: ’x’x’x’x’ (+x fem.). Dues vocals en contacte compten com un sol peu: “Mas bé n’hi ha que ho fa alguna / de les quals vos ne sots la una” són dos tetràmetres correctes. En molts casos cal fixar-se en la pronunciació, no en la grafia: “stà”, etc., s’haurà pronunciat ‘està’, amb dues síl·labes.

Criteris d'edició

Per facilitar la lectura dels tres textos antics els vaig 'reformatar' tipogràficament (puntuació, diacrítics, majúscules, etc.). Com a conjunció he substituït les variants **et e hi y** la forma única **i**. Edito **hi** les variants gràfiques **i y**. Formes del verb 'haver' s'escriuen en el manuscrit sovint sense h. Per evitar confusions accentuo **é** (=he), **à** (=ha). Distingeixo **o** de **ò** (=ho, sovint escrit **u**). Indico les meves esmenes a peu de pàgina. A la fi dels tres textos hom trobarà un glossari.

Textos

1. La carta de Ramon Ortolà, de Tortosa, al seu sogre a Vilalba

*Tenor vero lettere directe Petro Cirera talis est*²

Al senyor en Pere Cirera, en Vilalba

Senyor: Dit m'an que vos sots stat fort aïrat com en Johan Çabater i en Rius, i altres bons hòmens, vos han menada vostra filla. No·m par, senyor, que ho avinguats –car en loch de haver goig i plaer ne havets desplaer– majorment pus hi és anada bé acompanyada de bons hòmens i honrats, a cavall i a peu. Gran temps havia que vostra filla la desijave, aquella honor, car tots dies que jo la reprehenia de res, me menaçave que ella se·n hiria, que ya sabia qui la devia acompanyar, a sa honor, i que ella·m farie viure dolent. I jo, senyor, per çò que ella, ni altri, no·m fasse viure dolent, he consentit que anàs aquí, en bona hora, i que stigue aquí tro a ella i a mi sie passat lo mal enconi, per çò que ni ella puxe errar contra mi, ni jo contra ella. Per què, senyor, pus aquí la teniu, pensats-la bé i nodrits-la –ara! pus de ací atràs no·u haveu fet!–, i guardats-la de set i de beure aygua, i de altres coses que li són damnoses.³ Jo, senyor, vaig a Mallorca ab micer Gabriel Cardona. Per què dats dret a la scrivania a vostra filla. I no us curets de mi, que

2 Lliçons del manuscrit esmenades: **1** Tenor...est: Ve de la fi del text 3, primer en les actes notarials, però cronològicament l'últim. **2** Al senyor... Vilalba: No és la primera ratlla de la carta, sinó l'adreça escrita per Ramon, un cop el foli plegat, a l'exterior. El copista s'hi ha fixat massa tard i fou forçat d'afegir l'adreça interlínealment (cf. 2.1). **4** acompanyada: aconpayada (cf.7, aconpanyar). **13** fet: ffet. **15** Mallorca ab: Malorca a (cf. 229) - Gabriel: Grabriel (també 230) - dret a la scrivania a: dreta a la scrivania e a. **17** se emperava: sa imperava (lliçó dubtosa). **18** no·u perdeu: no■ perd■, forats al ms.

3 Com "guardar de set i de beure aygua" combina idees contradictòries, aquesta frase té un aspecte irònic o, amb "damnoses", sarcàstic. Cf. 150, "guarda bé lo peu del foc", amb ressons eròtics.

no·m faç yo de vosaltres. Pus vostra filla s'è emperada aquesta capellania, ella la stancarà, i no altre. Guardats ço que m'ha robat! No·u perdeu, car per temps tot se pagarà! Legits una letra que tramet a vostra filla, car en aquella trobarets les sues 'bondats'. Ramon Ortolà.

2. La carta de Ramon a la seva dona:

A la molt amada, la dona na Marieta, muller d'en Ramon Ortolà, notari, en Vilalba⁴

Muller falsa i desconexent,
plena de tot mal pensament:
Contra ton marit i senyor,
qui t'ha feyta tanta d'onor,
no t'altifichs, ni·t dons ergul,
car jo·l te baxaré, si·m vull!
I·u faré, de fet, sens duptar:
car jamay no·t veuran portar
-en ton coll mantell forrat
-de vayres, ;ni de pell de gat!,
ni tint d'argent, ni gran tiràs;
car tot açò hi era de más
guardant los teus 'bons nodriments'
i tos 'bons vicis' aparents.
¿Com sies de 'bons vicis' bastada
si no que·t depenys enbriaga?
Car parles de tort i través,

4 Lliçons del manuscrit esmenades: 1 A la...Vilalba: Escrit en el marge, copiat de l'exterior de la carta plegada. A la fi segueixen dos mots curts inintel·ligibles, potser abreviacions. **14** vicis: viciis, repetit 15 i 46. **24** totes: tots (segueix 'exits', també masculí, per salvar ritme i rima?). **27,28** desonrada, a sa: dessonrada, assa. **45** seny: sen. **46** vici: vicii (cf. 15, el sarcasme es fa evident amb 'bondats' 103). **47** met: mit. **55** t'an tolt: tant tolt. **58** folles: ffolles (cf. 148). **65** fesses: feses. **76** [??] mot il·legible, amb la desinència "emat" o "nemat"; el context demana un mot com 'enganyant'. **77** xirinillat: hapax; veg. glossari. **82** consiren: con■ien, (■ vol dir forat al Ms) amb forats; - en: per damunt del mot 'farà' ratllat. **109** sostenir: tenir sostenir. **144** car... Senyor: afegit entre línies. **149** faràs: ffaras. **154** passos: passes. **163** hi: ich. **164** carregada·t tinch de: carregada tinch an de (?). **178** mils; m■■■, racó del ms arrancat. **180** mas ara són: tres forats en el ms. **181** tant: ta■, forat fins on falta el paper. **230** Gabriel: Grabriel (com a 1.15).

dient “bagassa” a qui no·u és.
Mas que tan[t] parlar és nici:
jo·t faré anar segons ton vici,
i no·t perjudicaré en res
si t’arreu segons <que> ta sor és,
ab semblants ligars i vestits,
car totes sou d’un ventre exits.
I axí: guarda com va ta sor,
que axí hiràs, i no millor!
Mas ta sor, si bé·s va squinçada,
no volguera haver desonrada
-a sa sogra, ni a son marit,
ans la serveix dia i nit.
I tu ab tes malvades lengües
desonres tots jorns les proufembres
-de ta sogra hi tes cunyades,
hoc i ton marit, a vegades.
Mas sàpies que·l teu parlar
te farà sens marit star;
les tues falsies, i ton crit,
te faran star sens marit.
Si ton pare t’agués mils nodrida
no fores de ton marit partida.
Mas, per çò com no as compliment
de seny ni de bon nodriment,
t’à convengut tornar a scola
tro que sie venguda l’ora
que hages lo [teu] seny cobrat
i ton ‘mal vici’ oblidat.
I·t met, si·t plau, fre a ta lengua,
car no stà bé a la fembra
-massa parlar i dir peguees,
ni desonrar proufembres veres,
majorment sogra i cunyada,
per les quals tu èrets honrada.
Car tu sabs bé, si ver vols dir,

que elles t'an fet gran servir,
i t'an tolt molt mal que agueres
-ab ton marit; que·u meresqueres
-per çò com tots jorns li'n dehies
-folles paraules, que·l dismenties
a vista de totes les gens
per mig la barba i les dens.
Encara n'as més assagat:
de dar bufets a ton jurat!
I com ell te·n volch castigar,
viafora! ·t prenguiст cridar
per çò que·l fesses statuir
i fer per bacallar tenir.
Mas, si ell, en aquella hora
que tu cridaves viafora!
t'agués trencat lo braç o cama
almenys no·t clamares sana.
Encara, per major maldat,
te n'anaves pel veïnat
dient que ta sogra ho fahia
qui·t malmesclave nit i dia,
faent creure ço que no és,
[??] qui no hi sap res.
Mas [f. 114^v] tant no as xirinillat,
que bé saben la veritat;
i sabran per avant millor,
si plaurà a nostre Senyor,
la culpa de quí sia,
i consiren quí mal ne meria.
Car, si justícia ha e·l món,
no deu manar la dona l'om,
ni passar sos manaments,
car axí tany de bones gents.
Mas bé n'hi à que·u fa alguna,
de les quals vos ne sots <la> una.
Cert, no és bo, ni està bé

a neguna dona de bé,
que desonre a son marit,
encara que·u hagués merit,
jat sie que no·u haja yo,
si bé és oït mon sermó.
Mas yo creu bé que tu est tal
que ya no diràs lo teu mal,
ni ço que tu as fet ni dit.
Mas jo ho tinch tot per scrit
per çò que yo ho puxa mostrar
com yo hauré loch de parlar
ab ton pare i ab tos amichs.
Bé creu que tots ne seran trists
com hoïran les teus 'bondats'
Pens-me que·n seran despagats,
car sí'm só jo, qui més fort greu.
Prech Déu que m'hi hajut en breu:
que do la mort a mi o a vos,
per çò que cessen les dolors
-que·m fets sostenir nit i dia.
Déus m'hi hajut, i santa Maria,
axí com sap que he mester,
sol que no vischa ab desplaer.

Ara lexaré star açò
i parlaré d'altra rahó:
del drap que [tu] te n'as portat.
No sé qui t'ò ha consellat.
Cert, no te n'ha ben aconsellada,
ans n'as feyta fort gran errada.
Però tu ho conexeràs,
per temps, com t'en penidràs!
Jo creu que tu vols fer bugada
com tanta roba te n'as portada
i drap cru, i coxins obrats,
i camisses, i lavacaps.

Obres me fas de mala fembra;
guarda't que·l diable no·t prenga!
Par-me haguesses enamorats
com lavacaps los as portats,
i as-los tolts a ton jurat
per dar-los a l'enamorat.
No·m pux pensar perquè ton payre,
-certes, t'ò haje grahit gayre
-com tanta roba li has duyta.
Bé par que a ton marit est fuyta!
Car axí·u fa la fembra mala
quant ve que·s vol partir de casa.
Mas guarda bé què te·n as duyt,
car tot se pagarà, ço·m cuyt;
los capells i les altres coses
cascunes vendran per ses hores.
Car sàpies que, on que sies,
ma muller seràs mentre vives,
i yo ton marit i senyor,
car axí·u vol nostre Senyor.
Mas tu no t'ò penses axí;
no n'has bon pens, enguanes t'hi!
Jo·m pens bé, que ans de pochs dies
faràs de molt majors follies
si no as qui·t tinga a prop.
Mas guarda bé lo peu del foch!
Certes, gran honor has guanyada
com tant 'bon hom' t'à acompanyada
-a Vilalba, a tos amichs.
Hanc tan mals passos no fists
com fon cel disapte matí
que prenguist comiat de mí
per anar-te·n a ton lugar.
Més t'aguera valgut l'aturar
si·u aguesses bé acordat
-tu, ni qui t'ò ha consellat.

Jo·t senyí com isquist de casa
per çò que no tornasses d'ara
-en Tortosa, car no hi as obs,
car carregada·t tinch de colps.
Però bé·s par en ta persona
que no hi ha un dit de pell bona,
tant t'é batuda ab bastons.
Prech-te, si·t plau, que m'ò perdons,
car cert, no·m cuydava tant fer
com te trenquí lo braç destrer.
Mas bé dix ver qui ho trobà
que "l'om felló no sap que és fa".
[f.119] Car cert, si jo sabés açò
jo no·u haguera fet ab bastó.
Car dos o tres florins salvés
que costen metges i barbés.
Cert, jo·ls volguera més smerçar
-en pergamins, per mils obrar,
car d'allí traguera dinés;
mas ara són de los barbers.
Mas si sabés que tant costàs
la trencadura del teu braç.
jo hi aguera pres altre remey,
que fora·m avengut ab ell.
Mas ja n'è scrit a Vilalba
a·n Miquel Sans, qui·t té en guarda,
i a·n Casals, lo de Gandesa,
i é·ls pregats, per lur bonesa
-que vullen en açò flixar
i no·s vullen massa pagar,
car ton pare hi haurà a bestrayre,
car cert, yo no tinch dinés gayre
-per a pagar la medicina.
Major ops los he en farina
per provehir mí i mos infans,
pus que cessen los arracans

que solien venir carregats,
de Vilalba i d'altres parts,
de blat i de farina molta.
Mal hage qui la me <n'>ha tolt!
Però hauré·m a flixar
pus que no s'hi pot altre far.
Mas és-me greu com vós, muller,
havets dit per tot lo carrer
que ja no hi vendran pus somades
per amor de les bastonades
-que jo vos he dades, mesquí.
Certes, no és stat a mí,
car fellonia m'ò feu fer
i moviment de desplaer.
Mas prech-vos que m'ò perdoneu,
que no m'hi tornaré, per Déu!
Car jamay que viva siau
ja no direu de mí pus mal,
ne de ma mare atressí,
ni de les germanes de mi,
pus mal no t'an fet ni tractat.
Hi pren açò per comiat
-de ton marit i de sos amichs,
si bé no·s són ací scrits:
No t'enyors, car no·s fa ell!
i abriga·t bé lo mantell;
i fes de tu bons continents
per çò que no·s pensen les gens
que·t sies de ton marit lunyada;
car no·n series tan preada.
Ab aytant coman-te a Déu,
car yo m'hich deix partir en breu
-a Malorcha, ciutat bona,
ab micer Gabriel Cardona,
qui és assesor de la terra.
Almenys là viuré sens guerra!

Scrita un dia de l'any
lo qual s'apella Sent Johan,
de part d'un jove scrivà
al qual dien Ramon Ortolà.

3. Obertura de la instrucció de sumari

[fol. 114] Die lune, in vesperis intitulata decimaoctava julii, anno a nativitate Domini millesimo quadringentesimo primo, in presentia mei, Jacobi de Ponte, notari publici Dertuse et, auctoritate regia, per totam terram et dominationem illustrissimi domini regis aragonum --in presentiaque discreti Dominici Morata, notarii, et Petri Correguo, testium ad hec vocatorum specialiter et rogatorum--, venerabiles Gilabertus de Podio et Johannes de Podio, cives dicte civitatis Dertuse, in domo dicte civitatis personaliter constituti, <et> interrogaverunt discretum Raymundum Ortolanum, notarium ibidem presentem, si quedam litera rimata scripta in tribus corondellis, directa domine Mariete, dicti Raymundi uxor, erat propria eius manu scripta; que quidem litera fuit in presentia mei, dicti notarii, et prius nominatorum testium, occulariter ostensa. Tenor cuiusquidem litere sequitur sub his, verbis verbo:

(Vegeu amunt, text 2)

APÈNDIX

a) Glossari

acordar 158: ací 'reflexionar-hi'
aimperava 1.17: (etim. popular; llegiu <a>emprava), cf. stancar
altificar-se 5: altivar-se, fer-se altiu
ara, 'tornar d'ara' 162: aviat
arracà 196: mot desconegut, evidentment un tipus de carruatge
arrear, 'jo t'arreu ab lligars i vestits' 22: vestir (no 'ornar')
avinguats, 'que ho a.' 1.4: avenir-se, encertar
bacallar 66: hom grosser, rude (que es pot denunciar, 'statuir')
bastat, ésser b. de 15: en tenir molts
bestraire 191: bestreure -traure, avançar diners
bufet 62: bofetada, (igual que Eiximenis, *Terç* 96, 'ret')
curar-se (d'algú) 1.16: preocupar-se
cuyt, jo cuit 138: penso, 'cogito'
depènyer's 16: fingir-se (Llull, *Blaquerna*, "jo depenyia'm foll")
destrer 171: destre, dret (per la rima?)
enconi, mal e. 1.10: de 'malenconia' (per 'melanconia'), irritació
enyors, no t'e. 221: 'no sentis nostàlgia, no't preocupis'
flixar (el preu) 189,201: baixar (de 'flexible', no de 'fluix')
greu, jo greu 105: de 'grevat', n'estic agravat
hanc 154: anc, 'mai'
hores, per ses hores 140: al temps degut
isquist, tu i. 160: de 'eixir', ets sortit
jamai 8: mai (castellanisme?)
jatsie 93: evolució de 'ja ssia', encara que
jurat 62,129: marit (poderós com un jurat del Consell municipal?)
lavacap 124,128: capell; veg. DCVB, "un capell o lavacap de tafetà ab obres d'or"
ligars 23: vestit (sentit obvi en el text, però no atestat)
mal, dir lo teu mal 96: les maldats que fas
malmesclar (algú) 74: maltractar, posar malament
más, era de más 12: de més, excessiu
mas que 19: però, atés que...
merit 92: de 'merir', merescut (cf. meresqueres 56, meria 82)
mils 39: millor

nici 19: neci, estúpid
nodrir 39, 1.13: educar; nodriment 42: educació
obs, no hi as obs 163: no hi tens res a fer; he ops 194: necessito
payre 131: provençalisme o arcaisme per ‘pare’ (usat per la rima)
peguea 49: bestiesa
pens, haver bon pens 146: pensament, intel·ligència
pensar (una persona) 1.13: tenir-ne cura
per amor de 207: per causa de
proufembra -es 32,50: profembra (cf. prohom)
senyí 160: de ‘senyar’ beneir; ací irònicament per ‘batre’
si bé 27: encara que
smerçar 177: invertir en, comprar
sol que 112: amb tal que
stancar 1.18: cf. aimperava (DCVB, “on algú haja cens... deu aver estancament i aempriu d’erba i...”)
star a algú, “no és stat a mi” 208: ‘no en sóc responsable’
statuir 65: declarar oficialment; cf. ‘bacallar’
tany de gent 86: els pertany (una obligació moral)
tint d’argent (un mantell) 11: de ‘tenyir’ (procediment desconegut)
tiràs (mantell gran t.) 11: amb llarga coa
tolt -a 55,200: de ‘toldre’, llevat, tret
vayre 10: pell de l’animal nòrdic ‘vair’, un luxe
xirinillar 77: mot desconegut, relacionat amb xericar ‘piuar’ o amb xeremiari (DCVB “fer ses xeremies: fer la plorinyaia”)

b) Ramon Ortola i Eiximenis

Podem estar segurs que Ramon Ortola, l’any 1397, no s’havia perdut els “alcuns sermons” que “el reverent frare Francesch Eximinis, mestre en theologia”, havia “promès fer en la Ciutat” (Tortosa).⁵ Ara, si el famós menoret li contava coses semblants a les que descriu en els seus llibres, el “jove escrivà” haurà acabat amb idees ben confuses sobre com tractar la dona. I si aquells sermons l’havien animat a llegir algun llibre del frare, hi haurà trobat passatges contradictoris com els

⁵ El document que dóna fe d’aquesta visita del frare ha estat descobert per Eduard Vives i Toro, que ho publica en aquesta revista, vol. 7, 2003, p. 231-263. Hi aprenem que la ciutat va trametre al predicador “gallines, perdius, pa, vi blanch e vermell, e peix; segons en Pere Correguo ne dóna compte per menut, 2 lliures 18 sous”. Aquest notari estarà present quan Ramon Ortola serà interrogat sobre la carta rimada.

següents. (Mots en cursiva són ací de particular interès).⁶

Eiximenis, *Terç*, cap. 95:

«Un hom havia en Barcelona que havia la muller reversa e maliciosa... Per què ach de consell que cant ella se enmalaiïria axí com solia, que *cridàs* altes veus: "*Via fora!*"... fins *que tot hom se ajustàs* aquí... E cant la dita dona viu... la gent demanant al marit què avia, e ell deya que per la dona ho feya qui·l *volia esvair*,... ella ach tanta de vergonya que... pregà lo marit que no li faés semblant cosa altra vegada, car ella seria castigada a tostemps; e axí fou.»

Terç, cap. 96: «A preservar les fembres de malícia val conservar-les en temor... La temor de la muller més deu néixer de amor e de vergonya que no de paor de ferir...; amigable temor, nada ['nascuda'] de amor e de reverència. És ver que algunes vegades trobaràs fembres axí desvergonyades e malicioses e *desrahonades* que no ha persona al món que elles temen si no han pahor del *bastó*... Més valria fer-los una covinent pahor que ferir-les poderosament». / [A continuació Eiximenis adapta el conte 35 de Juan Manuel]: El fill major d'un cavaller de l'Empordà aconsegueix domar la seva esposa fera. Després aconsella que «hom... totes maneres deu cercar a abonançar sa muller ans que la fir... Emperò a qui negunes armes no valen, recórregua a la tempesta, ço és, al ferir; mas... face·u tostemps ab temperança».

Terç, cap. 97: «*Dix lo Senyor*... que la fembra seria sots potestat del marit... Per ordinació divinal... *la fembra deu ésser subjugada al marit*. / Jo [Eiximenis] viu un noble cavaller en Catalunya que pres muller... E la muller... començà·l a barallar e a *menysprear*. E lo marit, per *abaixar son erguyl* e malícia... manava a un escuder seu que davant ell matex li donàs un *bon ret* e gros, volent-li donar a entendre que ella no merexia que ell matex la tocàs. E ella, veent tanta minva sua, corregia·s de sa follia. / Un notable hom de Catalunya pres una simpla infanta per muller... Cant la pres, ach totes les vestidures pobres e mesquines que la dita infanta portava ans que fos sa muller e tenia-les dins sa cambra tancades dins un cofre. E tenia-li aquesta manera: que al colp que ella exorava, ell li feya despullar les vestidures honrades que portava e *li feya vestir aquelles esquinçades* e dolentes que portava ans que fos sa muller... Ella, vehent aquesta tan gran minva sua,

6 Seguim l'edició del *Terç* dels frares Martí i Norbert, "Els Nostres Clàssics" B1, Barcelona 1929. Extrets dels mateixos textos, però en català actualitzat, en D. Guixeras i X. Renedo, *Francesc Eiximenis, Llibres, mestres i sermons*. Barcelona 2005, p. 135-142. Els extrets dels *Dotzè* són de la meua edició (*et al.*) en les "Obres de Francesc Eiximenis" 3 i 4, Girona 1986-87.

guardava·s fort de exorar.»

Vegeu també el cap. 98 del *Terç*: “Per quinyes maneres l’om pot humiliar la malícia o audàcia e *altivesch* de sa muller”.

Dotzè, cap. 539, Quines maneres deu servir l’hom a sa muller quan la vol fer bona dona. «La quarta: ...Pot l’hom donar a entendre a sa muller que ell ha un gran vici, per lo qual les fembres... temen l’hom més. E és lo vici aquest: *fúria endiablada*, tan gran que, a dia que el prena, no perdonaria a pare ne a mare que a tots no donàs lo coltell e·ls matàs, si raó hi havia... / Les mullers... per natura volen senyorejar els marits, e llavors lo marit se pot tenir per catiu e *dolent*... E pus que, per desastre, l’hom sia catiu una vegada, ell se pot tenir per *dolent* per a totstemps.»

Dotzè, cap. 784: «les fembres... no ferir-les axí com a una serventa o esclava.»

Data de recepció de l'article: febrer de 2009

Data d'acceptació i versió final de l'article: octubre de 2009